

SUMMARY

BIOLOGICAL INVASIONS IN THE RIVER GRENSMAAS: THE CASE OF THE ASP (*ASPIUS ASPIS*)

The Danube-Rhine canal has allowed many Ponto-Caspian freshwater species to penetrate into Western European river stretches. At the end of the 1990s, the Asp (*Aspius aspius*), a piscivorous cyprinid originating from the Danube River and the catchment area of the Black Sea and the Caspian Sea, started to invade the Grensmaas, the middle course (gravel river) of the river Meuse where it forms the border between Belgium and the Netherlands. Recent ichthyologic inventories reveal that the Asp seems to be a rare, accidental fish species for the Grensmaas, yet sports anglers' catches show that Asp occur in large numbers along this entire stretch of the river. Since several year classes as well as juveniles have been observed, we may conclude that self-sustaining populations are currently present in the Grensmaas. The non-indigenous rheophilic Asp seems to be established and continues to colonise the entire Meuse basin upstream. In fact, a demographic explosion of Asp is underway. Consequently, the invading Asp is likely to achieve a pan-Meuse distribution within the next few years. The article summarises the possible negative effects of the establishment of this non-native species on

the indigenous fish assemblages in the Grensmaas, and discusses the conservation of this allochthonous fish, since Asp are fully protected by European law.

LITERATUUR

- AKKERMANS, R.W. & F. VAN HOOOSTRATEN, 2003. Waarnemingen van Europese meerval na de hoogwaterperiodes van 2002. Herkomst en effecten van verdrifting. *Natuurhistorisch Maandblad* 92 (2): 25-27.
- ANSELUW, D., G. LOUETTE, T. GAETHOFS & B. HELLEMANS, 2002. Uitheemse vissoorten in Vlaanderen: actuele status en ontwikkeling van een gedocumenteerde gegevensbank. *Bulletin van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Biologie*. In: M. Peeters & J.L. van Goethem. *Belgian Fauna and Alien Species: Proceedings of the symposium status and trends of the Belgian fauna with a particular emphasis on alien species*: 197-200.
- CROMBAGHS, B., 2000. Roofblei. In: Crombaghs, B., R. Akkermans, R. Gubbels & G. Hoogerwerf, 2000. *Vissen in Limburgse beken. De verspreiding en ecologie van vissen in stromende wateren in Limburg*. *Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht*: 380-383.
- CROMBAGHS, B.H.J.M., R.P.W.H. FELIX & R.E.M.B. GUBBELS, 1996. De Blauwneus in twee beken in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 85 (2): 34-37.
- FREDRICH, F., 2003. Long-term investigation of migratory behaviour of asp (*Aspius aspius* L.) in the middle part of River Elbe Germany. *Journal of Applied Ichthyology* 19: 294-302.
- GAETHOFS, T. & A. DE VOCHT, 2003. Vissen in Limburg... terug naar de tijd van toen. In: J. Stevens (ed.). *LIKONA jaarboek 2002*. Provinciaal Natuurcentrum, Genk: 44-54.
- GILS, W. VAN, R. BAERYENS, S. MARTENS, J. COECK & P. MEIRE, 2001. Inventarisatie van de visfauna in het Vlaams gedeelte van de Berwijn. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- HOLCIK, J., 1991. Fish introductions in Europe with particular reference to its central and eastern part. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 48 (suppl. 1): 13-23.
- JONG, T. DE, 1998. Roofblei in Utrecht. *RAVON* 2 (1): 9.

- KAMPEN, J., 2000. Bemonstering van jonge vis op tien locaties in de Grensmaas, juli en september 1999. *RIZA, Lelystad*.
- LELEK, A., 1987. *The Freshwater Fishes of Europe*. Volume 9. *Threatened Fishes of Europe*. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- LENDERS, A.J.W., 1993. Blauwbandgrondel, een nieuwe vissoort voor de Nederlandse wateren. *Natuurhistorisch Maandblad* 82 (9): 201-205.
- NIE, H. DE, 1996. *Atlas van de Nederlandse zoetwatervissen*. Media Publishing, Doetinchem.
- NIE, H. DE, 1998. De zoetwatervissen genoemd in de Habitatrichtlijn. *De Levende Natuur* 99 (6): 218-219.
- PHILIPPART, J.C. & D. SONNY, 2002. Impact mécanique des prices d'eau et turbines sur les poissons en Meuse liégeoise. *Tribune de l'eau*, N° 616-617/2-3 Mars/avril - Mai/juin 2002: 88-100.
- PHILIPPART, J.C., G. RIMBOUD & M. OVIDIO, 2003. *Convention d'études pour le suivi scientifique de la réhabilitation du saumon atlantique dans le bassin de la Meuse. Programme Meuse Saumon 2000. Rapport annuel pour la période février 2002 - janvier 2003* au Ministère de la Région wallonne. Direction Générale des Ressources Naturelles et de l'Environnement. Laboratoire de Démographie des Poissons et d'Hydroécologie de l'Université de Liège, Luik.
- THUYNE, VAN G. & J.J. BREINE, 2002. Visbestandopnames op de Grensmaas (mei 2002). Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Hoeilaart.
- TOEBAT, J., K. LANTMEETERS, I. HOET & H. GIELEN, 2000. Het Vlaams project "Levende Grensmaas". *Natuurhistorisch Maandblad* 89 (7): 160-163.
- TOOREN, VAN B., J. DEWYSELAEER, R. DE WIJLS, K. DECLEER, M. DEWILDE & J. THISSEN, 1998. Beschermde habitats en soorten in Nederland en Vlaanderen. *De Levende Natuur* 99 (6): 212-217.
- VOCHT, A. DE, J. COECK, G. VAN THUYNE, J. BREINE & C. BELPAIRE, 2001. Vissen in Limburg: oude bekenden en nieuwe gezichten. In: J. Stevens (ed.). *LIKONA jaarboek 2000*. Provinciaal Natuurcentrum, Genk: 78-85.
- VOCHT, A. DE, F. VAN BELLEGEM, E. BARAS & J.C. PHILIPPART, 2003. Populatieonderzoek van het visbestand in de Grensmaas ter voorbereiding van het project "Levende Grensmaas". Eindrapport van de studie AMINAL/NATUUR/TW9. Limburgs Universitair Centrum, Diepenbeek.

BOEKBESPREKINGEN

BESCHERMINGSPLAN SPRINKHANEN EN KREKELS IN LIMBURG

KLEUKERS, R.M.J.C. & P.H. VAN HOOFF, 2003. *EIS Nederland/Bureau Natuurbalans - Limes Diversigens BV, Leiden/Nijmegen*. Het is schriftelijk te bestellen bij EIS Nederland, Postbus 9517, 2300 RA Leiden (e-mail: EIS@Naturalis.nl). De kosten bedragen € 35,00 (inclusief verzendkosten). Het rapport is na telefonisch bestelling ook verkrijgbaar op het kantoor van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Normaliter zou dit rapport niet onder de boekbespreking vallen maar onder de rubriek Recent Verschenen. Toch lijkt een bespreking hier zeker op zijn plaats, zeker omdat het beschermingsplan voor sprinkhanen en krekels uniek is in Nederland.

Het geeft voor een aantal in Limburg kritische en bijzondere soorten een soortbeschrijving, aangevuld met het voorkomen in Limburg vóór en na

1980. Verder vermeld het rapport of de soort is aangetroffen in het onderzoek van 2002. In dat jaar zijn van in totaal acht soorten een groot aantal populaties in Limburg bezocht en beschreven, met als uiteindelijk doel de status en mate van bedreiging van de populaties vast te stellen.

De meeste bedreigde soorten komen voor op open niet beboste terreinen zoals schraal grasland en heide. De belangrijkste bedreiging vormt het dichtgroeien van deze open plekken. Door het in het verleden vaak intensief en grootschalig uitgevoerde beheer, ontbreekt het vaak aan de broodnodige structuurrijke variatie. Verreweg het grootste gedeelte van het rapport bestaat uit de beschrijving van de geselecteerde gebieden. De beschrijving bevat naast een algemene gebiedsomschrijving, de status van de populatie en de knelpunten, een korte maar krachtige beschrijving van de uit te voeren maatregelen en het beheersdoel voor de langere termijn. De maatregelen die de kritische soorten er weer boven op moeten

helpen zijn kort en bondig samen te vatten onder de items kappen, plaggen, maaën en begrazen. Natuurlijk blijft na uitvoering van de beheersmaatregelen monitoring noodzakelijk om de uitgevoerde maatregelen te evalueren.

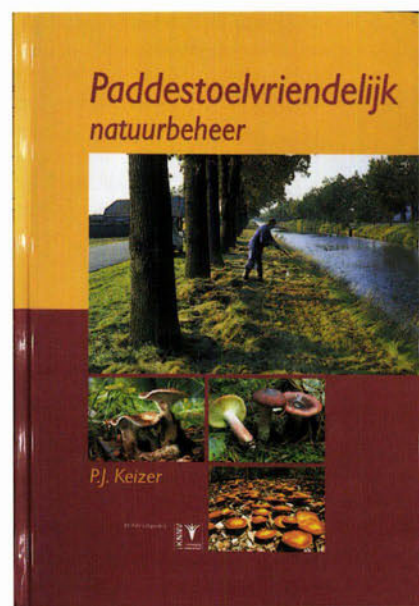
Er is weinig ervaring met beheersmaatregelen die specifiek gericht zijn op sprinkhanen en krekels. Het verleden heeft meerdere malen uitgewezen dat aanvullend soortspecifiek beheer noodzakelijk is om soorten te behouden. Naarmate het beheerinzicht van de soorten toeneemt kan aanvullend beheer geformuleerd worden. Vooral nog is het van groot belang dat de genoemde terreinen onder handen worden genomen en dat daarbij voortvarend te werk wordt gegaan. Niet alleen zullen de sprinkhanen en krekels profiteren van deze maatregelen, maar alle flora en fauna van schrale graslanden, stuifzanden en heiden.

Alhoewel tijdens de presentatie van het beschermingsplan vooral terreinbeherende instanties aanwezig waren, lijkt het rapport mij uitermate geschikt voor vrijwilligersorganisaties die zich bezig houden met terreinbeheer. De voorgestelde beheersmaatregelen zijn bijna allemaal kleinschalig. De lokale natuurwerkgroepen die graag de handen uit de mouwen willen steken biedt het onderliggende rapport een prima basisdocument. Het rapport telt 190 pagina's, is gebonden door een ringband en bevat een harde kaft. Gezien de zeer beperkte oplage is haast geboden. Het rapport is voor de (Limburgse) sprinkhaanliefhebber naar mijn idee een absolute must.

Henk Heijligers

PADDESTOELVRIENDELIJK NATUURBEHEER

KEIZER, P.J., 2003. STICHTING UITGEVERIJ KNNV, UTRECHT. Uitgave van de KNNV-uitgeverij. 88 pagina's, full-colour. ISBN 90.5011.172.6. Prijs € 19,95 (KNNV/IVN/NHG-ledenprijs € 17,95). Te bestellen bij de KNNV-Uitgeverij te Utrecht.

"Heeft het zin om in het natuurbeheer speciale aandacht aan paddestoelen te besteden?", zo stelt de auteur zich de vraag in 'Paddestoelenvriendelijk natuurbeheer'. Er zijn goede redenen om dit bevestigend te beantwoorden. De belangrijkste is wel dat paddestoelen in het natuurbeheer nog weinig aan bod komen, terwijl ze tot de meest bedreigde soortgroepen in Nederland behoren. 'Paddestoelenvriendelijk natuurbeheer' is een op de praktijk gerichte handleiding, zonder veel theoretische achtergronden, en met beschrijvingen van maatregelen die de paddestoelenflora bevorderen, in het bijzonder bedreigde soorten. Het richt zich in eerste instantie op beheerders van bos- en natuurterreinen, landgoederen en (stedelijke) groengebieden, maar kan ook voor beleidsmakers van dienst zijn, zo wordt gesteld. De uitgave is voortgekomen uit activiteiten van de Commissie Paddestoelen en Natuurbehoud van de Nederlandse Mycologische Vereniging, die eerder pamfletten heeft uitgegeven met beheersrichtlijnen voor belangrijke paddestoelbiotopen (Coolia, 2001(44):233-249 of internetpagina: www.sci.kun.nl/mlf/nmv). Deze pamfletten zijn in het boek in enigszins herziene vorm en met uitgebreidere toelichting gebundeld en geïllustreerd. De beheersmaatregelen ('de pamfletten') vormen dan ook de kern van het boek. Hierbij wordt ingegaan op een achttien terreintypen waar een belangrijk deel van de bedreigde paddestoelsoorten kunnen worden aangetroffen: loofbossen, naaldbossen, lanen en wegbermen met bomen, landgoederen, parken en gazons, halfnatuurlijke graslanden (inclusief grazige wegbermen), duingebieden, heide, veen en stedelijk gebied. Opvallend in dit rijtje zijn een aantal terreintypen die in de praktijk van het natuurbeheer weinig belangstelling genieten of ronduit een negatief beeld oproepen.

Voorafgaand aan de beschrijving van de beheersmaatregelen wordt in aparte hoofdstukken aandacht besteed aan beheersplanning en de rol van deze handleiding hierbij. Verder wordt ingegaan op paddestoelen als milieu-indicatoren en komt de ecologie van paddestoelen kort aan bod. Het boek wordt afgesloten met de beschrijving van twee voorbeeldgebieden waar in het beheer bewust met paddestoelen rekening wordt gehouden.

Bij het onderdeel beheersplanning staat de inventarisatie van paddestoelen centraal. De inventarisatie vormt de basis voor het in kaart brengen van de voor paddestoelen belangrijkste plekken in de terreinen. Indien inventarisatiegegevens niet voorhanden zijn, wat veelal het geval zal zijn, kan worden teruggevallen op de hoofdstukken met beheersmaatregelen, waar wordt beschreven hoe kansrijke plekken te herkennen zijn aan terreinkenmerken, zoals reliëf en begroeiing van mossen en hogere planten.

In het hoofdstuk 'Indicatoren' wordt een selectie van paddestoelen per terreintype gegeven, aan de hand waarvan de mycologisch waardevolle delen van een gebied kunnen worden onderscheiden. De selectie betreft soorten die "niet al te zeldzaam zijn en die gemakkelijk in populaire paddestoelengidsen zijn op te zoeken". In het hoofdstuk 'Ecologie' wordt kort ingegaan op de wijze waarop paddestoelen hun omgeving ex-

ploiteren en welke milieueisen ze stellen. Hierbij wordt tevens per terreintype een overzicht gegeven van de belangrijkste oorzaken van de achteruitgang van de paddestoelenflora.

Waar het uiteindelijk om het te doen is, de op paddestoelen gerichte beheersmaatregelen, worden zowel aan de hand van algemene als meer specifieke richtlijnen per terreintype gegeven. Het schaalniveau van de beschreven maatregelen is daarbij zeer verschillend: van al of niet instandhouden van een compleet biotoop tot het handhaven van een individuele dode boom. De auteur lijkt ervoor te hebben gekozen zich te richten op de niet-professionele beheerder. De beschrijvingen hebben daardoor vaak wat schoolmeesterachtigs. Dit springt het meest in het oog bij de 'pamfletten', waarin per terreintype de belangrijkste gunstige en ongunstige beheersmaatregelen worden gegeven. Zo wordt voor een ongunstige maatregel ("snoeiafval laten liggen"), vaak simpelweg het tegenovergestelde gegeven van een gunstige maatregel ("snoeiafval verwijderen"). Bovendien zijn diverse maatregelen vaak een herhaling van zetten van andere terreintypen. Het meest informatief zijn dan ook niet zozeer deze 'pamfletten', maar de toelichtende teksten. Hierin wordt ondermeer ingegaan op de kenmerken van kansrijke terreinen: een handig hulpmiddel voor een eerste oriëntatie. Deze informatie verdient dan eigenlijk ook een in het oogspringend vet kader in een praktijkgerichte handleiding. Vreemd genoeg wordt dit alleen gedaan voor graslanden. Uiteindelijk is het aan de terreinbeheerder om uit een samenstel van maatregelen een strategie voor een integraal beheer te bepalen, waarbij ook andere natuurwaarden en belangen gewogen dienen te worden. De handleiding is daar in een aantal gevallen duidelijk over. Zo wordt gesteld dat het traditionele graslandbeheer gericht op botanische waarden ook voor paddestoelen het meest geschikt is. Voor naaldbossen geldt het tegenovergestelde; daar leidt de heersende trend van omvorming naar loofbos tot verlies van een paddestoelenrijk terreintype. Gepleit wordt voor het in standhouden en herstel van de voedselarme naaldbostypen. Voor loofbossen is de te kiezen beheersstrategie minder helder. Deels is dit te wijten aan onvoldoende kennis, zoals bijvoorbeeld middenbosbeheer in de Zuid-Limburgse hellingbossen.

Helaas zijn de twee voorbeeldgebieden waarmee 'Paddestoelenvriendelijk natuurbeheer' afsluit weinig representatief. Het betreft in beide gevallen landgoedachtige terreinen, waarbinnen doorgaans elementen afzonderlijk worden beheerd en waarbij andere functies dan natuur en belangrijke rol spelen. Voorbeelden van natuurterreinen zouden een welkome aanvulling zijn geweest en meer tot de verbeelding spreken, zoals bijvoorbeeld de grotere integraal begraasde terreinen waar op de Veluwe ervaring mee is.

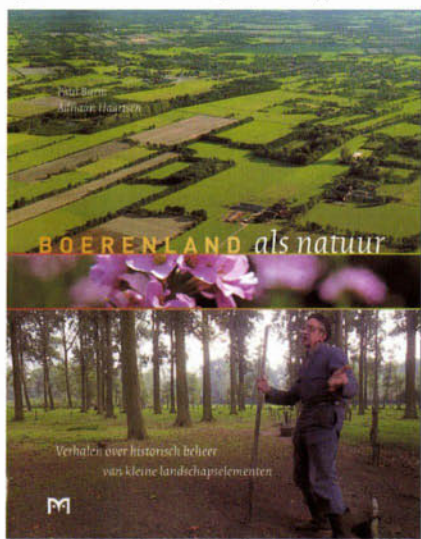
'Paddestoelenvriendelijke natuurbeheer' bevat al met al veel maatregelen waarmee een gemotiveerde beheerder aan de slag kan en hopelijk gebeurt dat ook. De vraag is of de handleiding beheerders die minder thuis zijn in de paddestoelen over de streep kan trekken.

Leo Spoormakers

BOERENLAND ALS NATUUR

BURM, P. & A. HAARTSEN, 2003. Uitgeverij Matrij's, Utrecht. 176 pagina's, geïllustreerd met foto's. ISBN 90-5345-225-7. Prijs € 19,95. Verkrijgbaar in de boekhandel.

Boerenland is voor velen een gebied waar weinig of geen natuurwaarden meer te vinden zijn. Toch zou er in Nederland heel wat minder natuur over zijn, als al deze kleinschalige landschappen zouden

verdwijnen. Dit boek maakt duidelijk waarom. In een twaalfde hoofdstukken wordt stilgestaan bij bekende en minder bekende landschapselementen, te weten: eendekooien, elzensingels, heide-

velden en veenputjes, houtwallen, eikenhakhout, houtkaden, boerenerven, rietlandjes, grienden, meidoornheggen en tenslotte hoogstamboomgaarden. Daarbij wordt ook uitgebreid aandacht besteed aan het vroegere beheer, zoals hoeveel tijd het kostte om een heg te maken, wat voor gereedschappen werden gebruikt om een houtwal te onderhouden en wat voor methode werd toegepast bij het omzagen van eiken. Er is goed nagedacht over de indeling van de hoofdstukken. Op de bovenste helft van de bladzijde wordt een beschrijving van het landschapselement gegeven, waarbij de algemene functie uit de doeken wordt gedaan. Deze algemene beschrijvingen geven een uitstekende kijk op het hoe en waarom van een landschapselement. Ook wordt de ecologische functie aangestipt, alleen dit had verder kunnen worden uitgewerkt; nu is het vaak alleen maar een opsomming van de flora en fauna die er voorkomt. In de onderste helft van elk hoofdstuk vinden we daarentegen, mooi gescheiden door een anders gekleurde achtergrond, interviews met mensen uit de praktijk. Heel boeiend zijn deze getuigenverklaringen van mensen die nog in een tijd geleefd en gewerkt hebben toen deze landschapselementen nog volop aanwezig waren. Voor ouderen zal dit een teken van herkenning zijn, voor jongeren een blik op een haast verdwenen wereld. Interessant om te zien is, hoe deze geïnterviewden, vaak boeren van beroep (de meesten nu gepensioneerd) tegenover de natuur stonden. Dat kan aardig verschillen. Sommige hebben de natuur nooit opgemerkt, anderen zagen haar wel, maar dachten er niet verder over na. Een enkeling zag wel de waarde die een landschapselement

voor planten en dieren kan vertegenwoordigen, waardoor hij nog een poging ondernam om het van de ondergang te redden. Het was vaak hard werken, maar men had toch nog de tijd om 's avonds gezellig te keuvelen bij de ondergaande zon, zoals een geïnterviewde bekend.

Als gemenedeler komt uit deze verhalen naar voren dat het landschap van vroeger nog intact is, maar niet meer in optimale staat verkeert. Enkele uitzonderingen hierop vormen de oude cultuurlandschappen in Drenthe en Zeeland. Heel opvallend is ook, dat velen van de geïnterviewden hun schouders ophalen over deze bloesem. Niettemin kan dit boek worden beschouwd als een aansporing om de overgebleven restanten van landschapselementen niet alleen te herstellen, maar ook uit te breiden. Limburg spreekt een woordje mee, in de persoon van Toin Jacobs uit Oost-Maerland. Hij vertelt over de uiteenlopende rassen kersen en appels die hier vroeger geteeld werden. En over, hoe door de veranderde opvatting van de mens er ineens geen toekomst meer was voor de hoogstamboomgaarden. In zijn kleurrijke verhaal haalt hij nostalgisch herinneringen op aan de pracht van de bloesem in mei en benadrukt het belang van het voortbestaan van de hoogstamboomgaarden. Daarom is dit boek ook tevens een dankzegging aan al die hardwerkende landschapsbeheerders en vrijwilligers, die met een hard voor natuur en traditie, deze unieke elementen proberen te behouden voor de toekomst en een boeiend kijk- en leerboek wat aftrek zal vinden bij zowel jong als oud.

Roel Steverink

RECENT VERSCHENEN

NATUURPUNT OOST-BRABANT, 2003. Jaarboek natuurstudie 2002. 59 pp. Natuurpunt Oost-Brabant, Kessel-Lo (België). Het jaarboek is te koop voor € 7,- (excl. verzendkosten) bij Natuurpunt Oost-Brabant vzw, Diestsesteenweg 77, 3010 Kessel-Lo in België, tel. 0032 (0)16 252519; e-mail: npob@natuurpunt.be. De jaarboeken voor 1999 en 2001 zijn ook nog verkrijgbaar en liggen tevens ter inzage in de bibliotheek van het Natuurhistorisch Museum Maastricht. De eerste behandelt een uitgebreide studie naar de fysische structuurkenmerken van het riviertje de Velpe. Waterplanten blijken vooral aanwezig daar waar de structuurkwaliteit goed is. Het tweede behandelt het begrip geowaarden, waarbij een link met natuurbehoud wordt gelegd. Geowaarden blijken nog steeds bedreigd. Een artikel over Lieveheersbeestjes bevat een overzicht van de in Oost-Brabant voorkomende soor-

ten en de verspreiding ervan. Een ander artikel behandelt een libelleninventarisatie in de omgeving van Tienen. Er zijn 22 libellensoorten gevonden, waarvan vier kwetsbaar of bedreigd. Verder wordt ingegaan op de eerste vondst van de Zachte naaldvaren in Noord-België en andere vondsten van zeldzame varens. Wasplaten gelden als paddestoelen met een hoge indicatieve waarde, die in aantal zullen toenemen als het verschalend beheer in een natuurterrein is geslaagd. Een artikel behandelt de wasplaten van het Park van Pellenberg. Verder een overzicht van bijzondere waarnemingen in Zuidoost-Brabant in 2002 en enkele kortere artikelen, onder meer over de Oliekever en Berghersthoof.

FELDER, W., Natuurhistorisch Museum Maastricht & Stichting Instandhouding Landschapselementen, 2003. Bodemschatten van Zuid-Limburg. Zwerftochten langs

sporen in het landschap. 47 pp. VVV-Zuid-Limburg, Natuurhistorisch Museum Maastricht & Stichting IKL, Maastricht, Roermond. Het boek is voor € 5,95 verkrijgbaar bij de VVV-kantoren en het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Geen enkele streek

in Nederland is zo rijk bedeed met geologische en aardkundige bodemschatten als Zuid-Limburg. Verscholen in het landschap liggen nog bijzondere geologische en aardkundige monumenten als sterrenstenen, dolines, kalksteengroeven en vuursteenmijnen. Een deel van deze objecten zijn door Stichting het IKL onlangs hersteld en van informa-